

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ «ΕΜΜΕΣΩΝ» ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΒΟΣΚΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΑΙΘΙΩΝ ΚΑΙ ΠΥΛΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ*

Ιωάννης Παπαδόπουλος¹, Ιωάννης Ισπικούδης², Αναστάσιος Νάσσης³, Ελένη Αβραάμ⁴,
Αικατερίνη Βασιλάκη⁵, Μαρία Κωδωνά⁵, Ειρήνη Μπονάνου⁵

1. Περίληψη

Στην παρούσα έρευνα εξετάζονται τα «έμμεσα» προϊόντα που παράγονται από τα κτηνοτροφικά συστήματα βόσκησης στην περιοχή της κοιλάδας του Πορταϊκού ποταμού και του Περτουλίου, η οποία αποτελεί μια χαρακτηριστική και αντιπροσωπευτική περιοχή που παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ανάπτυξης στην Ελλάδα. Γίνεται ακόμη, διερεύνηση του βαθμού ικανοποίησης των προσδοκιών των παραγωγών (αγρότες, κτηνοτρόφοι κλπ), των χρηστών (εστιατόρια, bar, ξενοδοχεία κλπ), των καταναλωτών (επισκεπτών, ντόπιων κατοίκων κλπ), καθώς και των δυνατοτήτων αγοράς προϊόντων φιλικών προς το περιβάλλον με τοπικά χαρακτηριστικά, με σκοπό τη λήψη αποφάσεων γύρω από τη διαχείριση, το μάρκετινγκ των «έμμεσων» αυτών προϊόντων και την ανάπτυξη όλης της περιοχής έρευνας. Το τοπίο της περιοχής το οποίο είναι ξεχωριστής ομορφιάς, με ιδιαίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα πρέπει να προστατευτεί, καθώς αυτό αποτελεί τη βούληση όλων των εμπλεκόμενων φορέων, σε ποσοστό 97% και μάλιστα με συμβολής τους στη συντήρηση του τοπίου τόσο οικονομικά, όσο και με προσωπική εργασία. Στην περιοχή αυτή δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα τόσο στην ποιότητα της παραγωγής των πρωτογενών προϊόντων (γάλα, κρέας κλπ), όσο και στα «έμμεσα» προϊόντα των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης όπως: αναψυχή, νερό, τοπίο κλπ. ώστε να είναι απαραίτητη η μακροπρόθεσμη στήριξή τους από την πολιτεία. Στο τέλος γίνονται προτάσεις που μπορούν να συμβάλουν στην ισόρροπη ανάπτυξη όλης της περιοχής με την εφαρμογή τους από τους τοπικούς φορείς (Νομ. Αυτοδιοίκηση, Δήμοι, Αναπτυξιακές Εταιρίες κλπ).

2. Εισαγωγή

Η περιοχή έρευνας έχει ιδιαίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα τόσο σε φυσικό, όσο και σε πολιτισμικό και ανθρώπινο περιβάλλον. Παράλληλα όμως η διαπίστωση της δημογραφικής κατάρρευσης του ορεινού χώρου είναι μία πραγματικότητα και καθίσταται πλέον απαραίτητη η ανάγκη στήριξης της βιώσιμης οικονομίας αυτής. Η εφαρμογή άλλωστε της ολοκληρωμένης πολιτικής ανασυγκρότησης της υπαίθρου έχει αναγνωριστεί παγκόσμια και έχει αποτελέσει σαφή και διαρκή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μειονεκτικές περιοχές, ορεινοί όγκοι, νέα αγροτική πολιτική).

Η έντονη απόκλιση στα οικονομικά και κοινωνικά – δημογραφικά δεδομένα ευρύτερα στο Νομό Τρικάλων έχει προσδιοριστεί σήμερα:

- μεταξύ του πεδινού αγροτικού και του αστικού χώρου,

*Η παρούσα εργασία προέκυψε από τα Tasks 4.2, 4.3 & 4.4 του ερευνητικού προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την επωνυμία EQUILFA για την έρευνα των περιβαλλοντικών αγορών.

¹ Δρ. Δασολόγος – Αγρονόμος, Τοπογράφος Μηχανικός Πανεπιστημιακού Δάσους Περτουλίου

² Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ

³ Καθηγητής Α.Π.Θ

⁴ Υποψήφια διδάκτορας, Τμήματος Δασολογίας & Φ.Π. – Α.Π.Θ.

⁵ Φοιτήτρια Τμήματος Δασολογίας & Φ.Π. – Α.Π.Θ.

- μεταξύ του πεδινού και του ορεινού χώρου στον νομό Τρικάλων, σε συνδυασμό με τον εξαιρετικής ποιότητας και αξίας φυσικό και πολιτισμικό πλούτο στον ορεινό χώρο αυτού και την ύπαρξη παραδοσιακών φιλοπεριβαλλοντικών και οικολογικών μεθόδων παραγωγής προϊόντων εξαιρετικής διατροφικής ποιότητας.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες καθιστούν επιβεβλημένη την αναζήτηση προτάσεων και μέτρων που θα αναστρέψουν τις αρνητικές δημογραφικές εξελίξεις στην ορεινή περιοχή Πύλης – Αιθίων και θα ισχυροποιήσουν τους παράγοντες των θετικών εξελίξεων.

Ορισμένα από τα ιδιαίτερα αυτά πλεονεκτήματα ερευνηθήκαν από το πρόγραμμα EQUILFA, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στα «έμμεσα» προϊόντα των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης της περιοχής.

3. Μέθοδος έρευνας

Για την ικανοποίηση των στόχων της έρευνας, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων με προσωπική συνέντευξη από ειδικούς δασολόγους επιστήμονες. Το ερωτηματολόγιο αυτό (Παράρτημα 1) αποτελούνταν από δέκα (10) γενικές ερωτήσεις, δέκα εννέα (19) «κλειστές» ερωτήσεις και μία (1) ανοικτή ερώτηση. Απευθύνθηκε δε, σε τρεις (3) διαφορετικές κατηγορίες προσώπων: στους καταναλωτές, στους χρήστες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή έρευνας και στους παραγωγούς της περιοχής, ενώ η συλλογή τους άρχισε τον Οκτώβριο του 1998 και ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 1999.

Η παραπάνω μέθοδος των ερωτηματολογίων χρησιμοποιήθηκε, παρά τα μειονεκτήματα του μεγαλύτερου κόστους και της προσωπικής απασχόλησης των ερευνητών, για λόγους μεγαλύτερης αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων, τα οποία αναλύθηκαν στη συνέχεια με το κοινωνικοοικονομικό στατιστικό πακέτο SPSSWIN ver 6.0. Για τον έλεγχο της σημαντικότητας των σχέσεων μεταξύ των διαφόρων μεταβλητών χρησιμοποιήθηκαν τα στατιστικά των συχνοτήτων (*frequencies*) και διασταυρώσεων (*crosstabs*) (Norusis 1992, Παπαδόπουλος, 1997, Papadopoulos et al, 1999).

4. Αποτελέσματα

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου περιελάμβανε ερωτήσεις γενικής φύσεως με σκοπό την αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των καταναλωτών, των χρηστών και των παραγωγών.

Ένα μικρό ποσοστό των ερωτηματολογίων που συγκεντρώθηκαν (7,5%) από όλες τις κατηγορίες ήταν ανώνυμα. Αυτό σημαίνει ότι οι ερωτώμενοι δεν είχαν κανέναν ενδοιασμό να απαντήσουν στο σύνολο των ερωτήσεων, αλλά ακόμη ότι ένιωθαν ικανοποίηση που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα.

Συγκεντρώθηκαν συνολικά 92 ερωτηματολόγια και συγκεκριμένα: 44 από καταναλωτές, 31 από χρήστες και 17 από παραγωγούς αντιπροσωπεύοντας προσεγγιστικά ως δείγμα το 10%, το 80% και το 60% του συνολικού πληθυσμού των παραπάνω ομάδων.

Οι περισσότεροι καταναλωτές ήταν γυναίκες (60%), ενώ οι χρήστες και ιδιαίτερα οι παραγωγοί ήταν σχεδόν αποκλειστικά άνδρες (Πίνακας 1, ερώτηση Α6).

Οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας (>60 ετών) ήταν περισσότεροι παραγωγοί ή χρήστες απ' ότι οι καταναλωτές (Πίνακας 1, ερώτηση Α7) και οι περισσότεροι κάτοικοι αστικών περιοχών παρά της υπαίθρου (Πίνακας 1, ερώτηση Α10).

Το επίπεδο της εκπαίδευσης των καταναλωτών ήταν υψηλό (παν/κής εκπαίδευσης) σε ποσοστό 47%, ενώ των χρηστών και ειδικότερα των παραγωγών ήταν χαμηλότερο (Πίνακας 1, ερώτηση Α9), ήτοι ποσοστό παρόμοιο με αυτό που προέκυψε από προηγούμενη έρευνα (Ispikoudis και άλλοι, 1999).

Ο συνολικός αριθμός των επαγγελματιών που καταγράφηκαν ήταν 35 με μεγαλύτερη συχνότητα αυτά των: ιδιοκτητών ταβερνών (14%), ιδιωτικών υπαλλήλων (7%), συνταξιούχων (5%), ιδιωτών (5%) δημοσίων υπαλλήλων (4%) και ηλεκτρολόγων μηχανολόγων (4%).

Πίνακας 1. Η δομή της έρευνας των καταναλωτών, των χρηστών και των παραγωγών των «έμμεσα» προϊόντων στην περιοχή των Δήμων Αιθίων και Πύλης του Νομού Τρικάλων

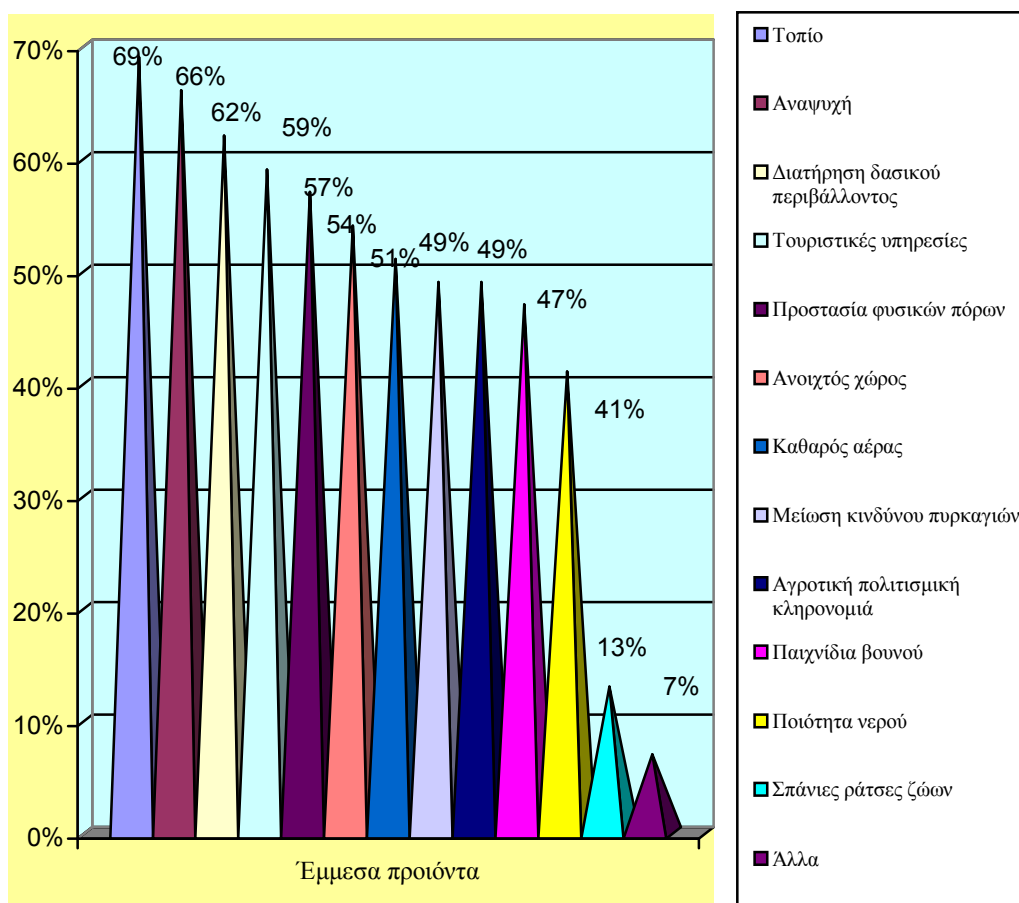
Αριθμός ερωτήσεως	Χαρακτηριστικά	Μέσος όρος όλου του πληθυσμού	Μόνο καταναλωτές	Μόνο χρήστες	Μόνο παραγωγοί
Ερ. Α2	Αριθμός ερωτηματολογίων	92	44	31	17
Ερ. Α6	Γυναίκες	37%	60%	16%	12%
	Άνδρες	63%	40%	84%	88%
Ερ. Α7	<25 ετών	5%	7%	0%	7%
	25 έως 40 ετών	45%	54%	41%	26%
	40 έως 60 ετών	39%	29%	45%	47%
	>60 ετών	11%	10%	14%	20%
Ερ. Α10	Κάτοικοι αστικών περιοχών	66%	32%	97%	100%
	Κάτοικοι της υπαίθρου	34%	68%	3%	0%
Ερ. Α9	Παν/κής εκπαίδευσης	28%	47%	14%	6%
	Απόφοιτοι Λυκείου	41%	37%	54%	31%
	Απόφοιτοι Δημοτικού	31%	17%	32%	63%

Το δεύτερο και βασικό μέρος του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από ερωτήσεις αποκλειστικά γύρω από τα "έμμεσα" προϊόντα των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης.

Σύμφωνα με την Εικόνα 1 το σημαντικότερο «έμμεσο» προϊόν που «παράγεται» στην περιοχή είναι το τοπίο (σε ποσοστό 69%). Τα άλλα σημαντικότερα «έμμεσα» προϊόντα ήταν με φθίνουσα σειρά: Αναψυχή > διατήρηση του δασικού περιβάλλοντος > τουριστικές υπηρεσίες > προστασία των φυσικών προϊόντων > ανοιχτός χώρος > καθαρός αέρας > προστασία από φωτιά > τοπικά πολιτισμικά στοιχεία > παιχνίδια του βουνού > ποιότητα νερού > σπάνιες ράτσες ζώων > άλλα. (Σημειώνεται ότι οι απαντήσεις που δόθηκαν στη συγκεκριμένη ερώτηση ήταν περισσότερες από μία και έτσι το άθροισμα των ποσοστών είναι μεγαλύτερο από 100%).

Οι περισσότεροι από τους καταναλωτές, τους χρήστες και τους παραγωγούς (πίνακας 2, ερωτήσεις Β2, Β3) πιστεύουν ότι τα κτηνοτροφικά συστήματα βόσκησης έχουν μια πολύ σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση και διατήρηση του τοπίου (90%) και ποσοστό 97% αυτών θεωρούν ότι το τοπίο αυτό θα πρέπει να προστατευτεί.

Ένα πολύ υψηλό ποσοστό αυτών (το 81%) έχουν τη θέληση να συνεισφέρουν στη διατήρηση του τοπίου, οικονομικά οι περισσότεροι από τους καταναλωτές σε ποσοστό 47% και με προσωπική εργασία οι περισσότεροι από τους χρήστες και παραγωγούς (Πίνακας 2, ερωτήσεις Β5, Β6). Οι περισσότεροι από αυτούς (84%) αναγνωρίζουν ότι κάποιος πρέπει να πληρώσει για το σκοπό αυτό (Πίνακας 2, ερώτηση Β7).

Εικόνα 1. Έμμεσα προϊόντα των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης που παράγονται στην περιοχή των Δήμων Αιθίων και Πύλης

Πίνακας 2. Διατήρηση και προστασία του τοπίου

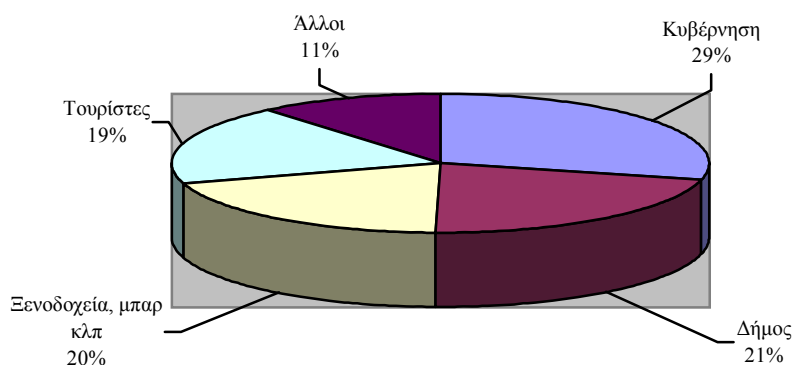
Αριθμός Ερωτήσεως	Ερωτήσεις	Σύνολο πληθυσμού	Κατάναλωτές	Χρήστες	Παραγωγοί
Ερ. Β2	Θεωρείτε ότι η κτηνοτροφία παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του τοπίου	90%	95%	84%	88%
Ερ. Β3	Θα έπρεπε το τοπίο αυτό να προστατεύεται	97%	96%	100%	100%
Ερ, Β5, Β6	Πως θα μπορούσατε να συμβάλετε στη συντήρηση του τοπίου				
	Οικονομικά	27%	47%	14%	7%
	Με προσωπική εργασία	43%	34%	48%	57%
	Και οικονομικά και με προσωπική εργασία	30%	19%	38%	36%
Ερ. Β7	Αυτά τα έμμεσα προϊόντα πληρώνονται από κάποιους	84%	85%	83%	81%

Σημαντικός αριθμός απαντήσεων δόθηκαν στην "ανοικτή" ερώτηση σχετικά με τους τρόπους που αυτοί θεωρούν ότι μπορεί να προστατευτεί το τοπίο. Πολλοί και διάφοροι τρόποι προτάθηκαν (πίνακας 3) με σημαντικότερες αυτές της αυστηρής επίβλεψης (22%), της αναδάσωσης (9%), της καθαριότητας των χώρων (8%), της οικονομικής ενίσχυσης από την πολιτεία (8%) και το κλείσιμο των δασικών δρόμων με προστατευτικές μπάρες (8%).

Πίνακας 3. Πως νομίζετε ότι το τοπίο αυτό θα μπορούσε να προστατευτεί;

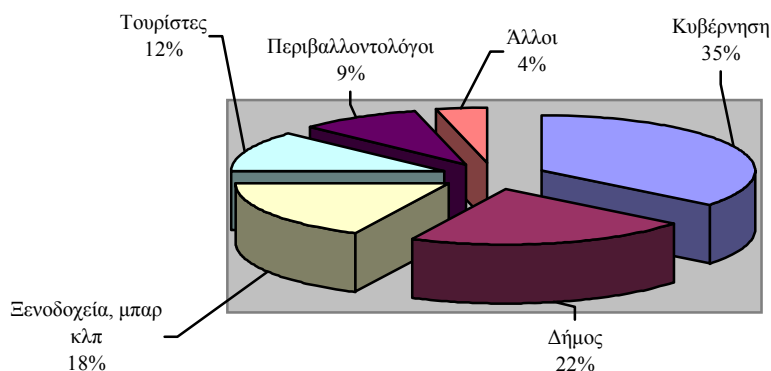
Προτάσεις διατήρησης του τοπίου	Μ.Ο. όλου του πληθυσμού
Με αυστηρή επίβλεψη και προστασία	22%
Αναδάσωση	9%
Καθαριότητα	8%
Οικονομική ενίσχυση	8%
Κλείσιμο δασικών δρόμων	8%
Μη επέμβαση του ανθρώπου	5%
Σωστή κατανομή των ζώων κατά τις θερινές βοσκές	5%
Δημιουργία εθνικού πάρκου	4%
Με φροντίδα των υπευθύνων	3%
Απομάκρυνση των ξένων	3%
Με περισσότερο συστηματική κτηνοτροφία	3%
Σωστές υλοτομίες	3%
Με την παραδοσιακή κτηνοτροφία	3%
Με καλή θέληση	2%
Ισορροπία μεταξύ δένδρων και φυτών	2%
Με προσωπική προσπάθεια	2%
Με την ανανέωση των δασών	2%
Να παραμείνει όσο πιο φυσικό γίνεται	2%
Με κατάλληλη εκπαίδευση	2%
Με σωστή προβολή – διαφήμιση	2%
Με σεβασμό στο τοπίο	2%
Με περιορισμό των ζώων σε καθορισμένες περιοχές	2%
Προστασία από την κτηνοτροφία	2%
Όχι άλλα κτίρια	2%

Από την Εικόνα 2 γίνεται φανερό ότι δεν είναι ιδιαίτερα σαφές για το ποιος πληρώνει αυτά τα «έμμεσα» προϊόντα, έχοντας όμως μεγαλύτερο προβάδισμα η Πολιτεία σε ποσοστό 29% .

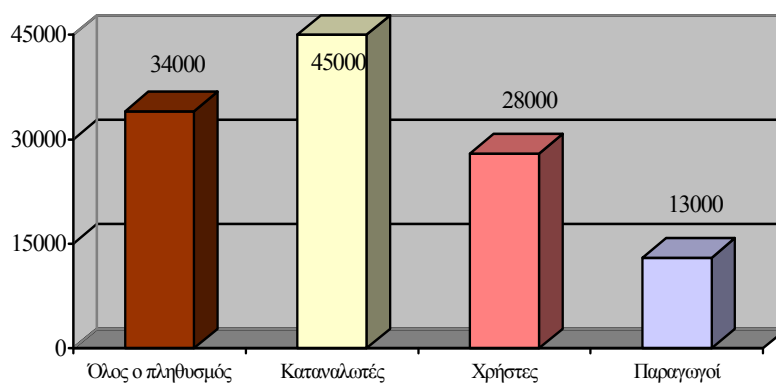
Εικόνα 3. Ποιος πληρώνει για τα έμμεσα προϊόντα των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης που παράγονται στην περιοχή των Δήμων Αιθίων και Πύλης

Από την Εικόνα 3 συμπεραίνεται με πιο σαφή πλέον τρόπο ότι η κυβέρνηση (πολιτεία) θα πρέπει να πληρώσει για αυτά τα «έμμεσα» προϊόντα που παράγονται (35%).

Εικόνα 3. Ποιος θα έπρεπε να πληρώνει για αυτά τα «έμμεσα» προϊόντα

Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες (ποσοστό >64%) έχουν τη θέληση να πληρώσουν κάποιο ποσό (τουλάχιστον 10.000 δρχ) για τη διατήρηση του περιβάλλοντος, με τους καταναλωτές να είναι διατεθειμένοι να συνεισφέρουν οικονομικά κατά μέσο όρο 45.000 δρχ/έτος (Εικόνα 4).

Εικόνα 4. Πόσα χρήματα κατά μέσο όρο (σε δρχ/έτος) θα μπορούσατε να πληρώσετε για να διατηρήσετε το τοπίο αυτό;

Το σύνολο των ερωτηθέντων πιστεύουν (Πίνακας 4) ότι το τέλος αυτό θα μπορούσε να διαχειριστεί από την κυβέρνηση σε ποσοστό 88%, 37% από τον οικείο Δήμο, αλλά και 41% από περιβαλλοντικές ομάδες. (Σημειώνεται ότι οι απαντήσεις που δόθηκαν στη συγκεκριμένη ερώτηση ήταν περισσότερες από μία και έτσι το άθροισμα των ποσοστών είναι μεγαλύτερο από 100%).

Πίνακας 4. Ποιος θα μπορούσε να διαχειριστεί τα χρήματα από αυτόν τον φόρο;

	Σύνολο πληθυσμού	Καταναλωτές	Χρήστες	Παραγωγοί
	%	%	%	%
Κυβέρνηση	88%	75%	3%	18%
Δήμος	37%	32%	42%	41%
Περιβαλλοντολόγοι	41%	43%	42%	35%
Άλλοι	26%	14%	42%	30%

Τέλος το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου περιελάμβανε ειδικές ερωτήσεις προς κάθε μια ομάδα (παραγωγοί, χρήστες και καταναλωτές).

Το σύνολο των επιχειρήσεων των παραγωγών (γεωργών, κτηνοτρόφων) εξαρτώνται άμεσα από το τοπίο της περιοχής (100%) και όλοι τους επιθυμούν την προσέλευση και άλλων τουριστών, καθώς αυτοί συνεισφέρουν άμεσα ή έμμεσα στη βελτίωση του εισοδήματός τους. Συμπληρωματικά, και οι χρήστες επιθυμούν, στο σύνολό τους, την προσέλευση μεγαλύτερου αριθμού επισκεπτών και μπορούν να τους εξυπηρετήσουν με μοναδική προϋπόθεση την ισόρροπη κατανομή αυτών σε όλες τις χρονικές περιόδους, ενώ το 67% αυτών θεωρούν ότι θα υπάρξει πρόβλημα στην επιχείρησή τους (διατήρηση ζώων, αγρών κλπ) αν σταματήσουν οι διάφορες επιδοτήσεις.

Τέλος όσον αφορά τους καταναλωτές οι κυριότεροι λόγοι επίσκεψης της περιοχής ήταν: για αναψυχή (32%), για το τοπίο (30%), για φυσιολατρικούς σκοπούς (22%) και για επίσκεψη στον τόπο τους (4%) και για τους σκοπούς αυτούς δαπανούν καθημερινά κατά μέσο όρο 11000 δρχ.

5. Συμπεράσματα

Το μεγαλύτερο ποσοστό των καταναλωτών έχουν εκπαίδευση πανεπιστημιακού επιπέδου και η πλειονότητα αυτών προτιμούν να μένουν σε ξενοδοχεία. Απ' αυτό συμπεραίνεται ότι η διαχείριση και η ανάπτυξη της περιοχής πρέπει να γίνει με πρότυπα υψηλής ποιότητας.

Σχεδόν όλοι οι καταναλωτές είναι Έλληνες (99%) που σημαίνει ότι η ζήτηση των ανθρώπων της πόλης να αγγίζουν τη φύση είναι δυνατή και η τάση αυτή αναπτύσσεται στην Ελλάδα ραγδαία.

Όλα τα «έμμεσα» προϊόντα που αναφέρθηκαν στην Εικόνα 1 θεωρούνται ως τέτοια πάνω από το 40% των ερωτηθέντων.

Οι καταναλωτές θεωρούν ότι τα κτηνοτροφικά συστήματα βόσκησης έχουν μεγαλύτερη επίδραση στο τοπίο απ' ότι οι χρήστες και οι παραγωγοί, ίσως λόγω του υψηλότερου επιπέδου μόρφωσης σε μια ιδιαίτερα δύσκολη ερώτηση.

Είναι ενδιαφέρουσες οι λύσεις που προτείνονται για την προστασία και διατήρηση του τοπίου στην «ανοικτή» ερώτηση του Πίνακα 3.

Οι χρήστες επιθυμούν να συνεισφέρουν περισσότερο στη διατήρηση του τοπίου, απ' ότι οι καταναλωτές και οι παραγωγοί διότι η επιχείρησή τους (ξενοδοχεία, ταβέρνες, μπαρ κλπ) εξαρτάται άμεσα από το τοπίο.

Ένα μικρό ποσοστό (7%) από τους παραγωγούς επιθυμούν να συνεισφέρουν οικονομικά, αλλά το 57% αυτών επιθυμούν να συνεισφέρουν με προσωπική εργασία για τη διατήρηση του τοπίου.

Η πλειονότητα των ερωτηθέντων (πάνω από 90%) έχουν τη θέληση να πληρώσουν ένα τέλος για τη διατήρηση του τοπίου.

Ευκαιρίες για μάρκετινγκ υπάρχουν. Ένα πολύ θετικό σημείο είναι ότι ένας μεγάλος αριθμός των καταναλωτών, των χρηστών και λιγότερο των παραγωγών έχουν τη θέληση να πληρώσουν ένα σημαντικό επιμίσθιο για τοπικά προϊόντα.

Υπάρχουν ευκαιρίες στους παραγωγούς και τους χρήστες να βελτιώσουν το μάρκετινγκ με τη βελτίωση της ποιότητας των «προϊόντων» τους.

Οι χρήστες, σε ποσοστό 70%, δεν εμπιστεύονται τους Δήμους για τη διαχείριση του προαναφερθέντος φόρου, αλλά σχεδόν όλοι εμπιστεύονται τις περιβαλλοντικές οργανώσεις.

Η ζήτηση για τα τοπικά προϊόντα (άμεσα και έμμεσα) αναμένεται να αυξηθεί.

Μια εξαιρετική αύξηση του αριθμού των τουριστών στην περιοχή είναι δυνατόν να συμβεί αν πρώτα το τοπίο μπορέσει να διατηρηθεί και δεύτερον βελτιωθεί η ήδη υπάρχουσα υποδομή με την κατασκευή κάποιων έργων. Αυτή άλλωστε φαίνεται να είναι μια γενική τάση που παρουσιάζεται στην περιοχή με την αύξηση της κατασκευής του αριθμού των κτιριακών εγκαταστάσεων που εξασφαλίζουν τροφή και στέγη στους τουρίστες. Αυτό θεωρείται ως ένα κανάλι για την αύξηση της ζήτησης των τοπικών προϊόντων εξουσιοδοτώντας μια υψηλότερη τοπική κατανάλωση των PSE προϊόντων (αμέσων και εμμέσων).

Για την επίτευξη των δυνατοτήτων της αγοράς οι χρήστες και οι παραγωγοί έχουν την υποχρέωση να προωθήσουν τα στοιχεία του παραγωγικού συστήματος που αυτοί χρησιμοποιούν. Για να το κάνουν αυτό, χρειάζονται να προωθήσουν τα πραγματικά-αναγνωρισμένα χαρακτηριστικά του συστήματος παραγωγής τους απέναντι στο στοιχείο της εύκολης αναγνώρισης της ποιότητας αυτών από τους καταναλωτές. Το μάρκετινγκ αυτό αποτελεί τη βάση για την προώθηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ποιότητας των προϊόντων που έχουν αυτές οι επιχειρήσεις των αγροτών και μικρών επιχειρηματιών σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές (G. Rahmann et al, 1999).

Αυτά τα αποτελέσματα είναι πολύ σημαντικά για την μελλοντική ανάπτυξη του τοπίου της περιοχής Πορταϊκού-Περτουλίου, την ικανοποίηση των προσδοκιών των καταναλωτών, οι οποίες θα αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο για όλους τους τοπικούς οργανισμούς τουριστών και για τα τοπικά κρεοπωλεία, εστιατόρια και τα άλλα καταστήματα στην περιοχή Πορταϊκού – Περτουλίου (Papadopoulos et al, 1999).

6. Προτάσεις για εφαρμογή

Άμεση σχέση με την παρούσα εργασία έχουν οι παρακάτω προτάσεις για τη βελτίωση του εισοδήματος τόσο των παραγωγών γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, των χρηστών (εμπόρων, ξενοδοχείων, ταβερνών κλπ), για την ικανοποίηση των προσδοκιών των καταναλωτών, αλλά και για την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής.

1. Αξιοποίηση από πλευράς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης της βούλησης τόσο των καταναλωτών για πληρωμή ενός τιμήματος, ως έμμεσο φόρο, για τη διατήρηση και προστασία του τοπίου της περιοχής, αλλά και της διάθεσης από πλευράς χρηστών και παραγωγών της περιοχής στη συμβολή τους τόσο με προσωπική εργασία τους αλλά και οικονομικά για τον παραπάνω σκοπό.
2. Θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη όλων των αρμόδιων φορέων (Ν.Α., ΟΤΑ, Δασαρχεία, κλπ) οι απόψεις που καταγράφονται στον πίνακα 3 για την προστασία του τοπίου της περιοχής και ιδιαίτερα η αυστηρή προστασία, η αναδάσωση, η καθαριότητα, και το κλείσιμο των δασικών δρόμων από ελεύθερη κυκλοφορία των αυτοκινήτων σε αυτούς.
3. Ο προσδιορισμός των "εμμέσων" προϊόντων που προέρχονται από τα κτηνοτροφικά συστήματα βόσκησης μπορεί να ξεκαθαρίσει και να προωθήσει αυτά ώστε να προβληθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής.
4. Ο καθορισμός, η στήριξη και η πιστοποίηση προϊόντων ονομασίας προέλευσης (πχ "κατσικάκι Κοτρωνίου" αρωματικά φυτά, βότανα, γλυκά κλπ) , οικολογικής γεωργίας (πχ φασόλια κλπ) και οικολογικής κτηνοτροφίας (πχ "μοσχαρίσιο Περτουλίου") της περιοχής θα έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας υγιούς παραγωγικής βάσης του γεωργικού τομέα σε συγκεκριμένα προϊόντα ποιότητας (ιδιαίτερα ανταγωνιστικά), τα οποία θα προωθήσουν την ανάπτυξη της υπαίθρου, θα στηρίξουν μία βιώσιμη οικονομία στην ύπαιθρο και θα δημιουργήσουν νέα εισοδήματα για τους 5000 κατοίκους του (και όχι μόνο), τους κτηνοτρόφους και αγρότες των περιοχών, τις επιχειρήσεις εμπορίας και

μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, καθώς για τους κατόχους ξενοδοχειακών μονάδων και ενοικιαζομένων δωματίων και των επισκεπτών των δημοτικών αυτών διαμερισμάτων.

5. Η ανάπτυξη των ορεινών λιβαδικών πόρων όπως των πασίγνωστων Περτουλιώτικων λιβαδίων, αλλά και των άλλων λιβαδικών εκτάσεων της περιοχής επιβάλλουν την οργάνωση αυτών. Η ανάπτυξη αυτή μπορεί να γίνει με την καταγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση του πόρου αυτού με κριτήρια τις λειτουργίες τις οποίες αυτά ασκούν, τη σημασία τους για την οικονομία, την ανάπτυξη και την ποιότητα ζωής και την καταλληλότητα και τις προοπτικές αξιοποίησής τους για αειφορική και βιώσιμη ανάπτυξη.

7. Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα δημιουργίας έργων που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην ανάπτυξη της εν λόγω περιοχής και που συνδέονται άμεσα με το τοπίο της περιοχής, αλλά και με τους βασικούς σκοπούς του παρόντος προγράμματος είναι οι παρακάτω (Παπαδόπουλος 1998, Στάμου και Παπαδόπουλος 1999).

1. Η ένταξη της περιοχής στο πρόγραμμα Natura 2000

Ένας τρόπος προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής θα είναι μέσω της ένταξης της ευρύτερης περιοχής στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Natura 2000». Ήδη η ευρύτερη περιοχή του «Κόζιακα» έχει ενταχθεί ως μία από τις τέσσερις (4) συνολικά προστατευόμενες φυσικές περιοχές «Φύση 2000» του Νομού, με τον αντίστοιχο κωδικό GR 144002, έκτασης 45000 στρεμμάτων στην περιοχή Κερκέτιο όρος (Κόζιακας), με ειδικό Καθεστώς Προστασίας σε εθνικό / περιφερειακό επίπεδο, ενώ σε διεθνές επίπεδο αποτελεί σημαντική περιοχή για την προστασία των πουλιών (μεγάλοι πληθυσμοί αρπακτικών), την ποικιλότητα των οικοτόπων και των απειλούμενων και σπάνιων ειδών γλωρίδας και πανίδας.

Η υλοποίηση των μέτρων κάτω από το πρόγραμμα αυτό, θα μπορέσει να αποτελέσει παράγοντα αειφορικής και βιώσιμης ανάπτυξης για τον ορεινό και ημιορεινό χώρο της ευρύτερης περιοχής, αλλά και αυτοχρηματοδότησης της αποτελεσματικής προστασίας και της πλήρους έκφρασης των λειτουργιών της περιοχής αυτής του δικτύου «Φύση 2000». Ιδιαίτερα δε, μπορεί να συμβάλει σε σημαντική αύξηση του αριθμού των διανυκτερεύσεων στα καταλύματα της περιοχής, αλλά και την εξυπηρέτηση των κατοίκων της περιοχής, των επισκεπτών, και ιδιαίτερα των μαθητών και σπουδαστών σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, καθώς και σε ειδικούς επιστήμονες, συμβάλλοντας έτσι στην τόνωση της περιοχής και αναβαθμίζοντας σημαντικά την οικονομία της περιοχής.

2. Η ανάπτυξη της Ελεγχόμενης Κυνηγετικής Περιοχής του Κόζιακα

Ως σημαντικό «έμμεσο» προϊόν των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης της περιοχής προέκυψε από την έρευνα και ο θηραματικός πόρος της περιοχής, που εντάσσεται στην ήδη λειτουργούσα ευρύτερη Ελεγχόμενη Κυνηγετική Περιοχή (ΕΚΠ) του Κόζιακα. Η ανάπτυξη των θηραματικών πόρων της περιοχής Περτουλίου, όπως αυτοί εκδηλώνονται στα δάση και τις δασικές εκτάσεις του, εστιάζεται κυρίως στην καταγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των πόρων αυτών στο επίπεδο της περιοχής, με κριτήρια τις λειτουργίες τις οποίες αυτοί ασκούν, τη σημασία τους για την τοπική και περιφερειακή οικονομία και ανάπτυξη και ιδιαίτερα τη σημασία τους για την οικονομία και ανάπτυξη του ορεινού χώρου. Κρίνεται

επομένως απαραίτητη η αξιολόγηση της καταλληλότητας των πόρων αυτών, καθώς και οι προοπτικές και οι προϋποθέσεις αξιοποίησής τους για αειφορική και βιώσιμη ανάπτυξη, για την αναβάθμιση των βιοτόπων των θηραμάτων, τη μεγιστοποίηση της συμβολής της θηραματικής οικονομίας στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, των κυνηγών - χρηστών των θηραματικών πόρων, αλλά και οι πάσης φύσεως επιχειρήσεις και δραστηριότητες που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα, πρωτογενώς ή δευτερογενώς με τις δραστηριότητες της θηραματικής οικονομίας.

3. Η δημιουργία Κέντρου περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους η ευρύτερη περιοχή του Περτουλίου γίνεται πόλος έλξης εκπαιδευτικών εκδρομών από σχολικά συγκροτήματα από όλα τα μέρη της Ελλάδας. Οι παραπάνω λόγοι καθιστούν την αναγκαιότητα λειτουργίας στην περιοχή ενός **σύγχρονου Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης**. Ήδη υπάρχει σήμερα έντονη η ζήτηση για τριτοβάθμια και όχι μόνο περιβαλλοντική εκπαίδευση στο φυσικό περιβάλλον και στα φυσικά οικοσυστήματα, η οποία δεν μπορεί να ικανοποιηθεί λόγω ακριβώς της ανυπαρξίας ενός κατάλληλου για τον σκοπό αυτό Κέντρου.

Η υπάρχουσα υποδομή των υπό αποπεράτωση κτιριακών εγκαταστάσεων του Τμήματος Δασολογίας & ΦΠ μπορεί να καλύψει και το βασικό σκοπό τους δηλ. την εκπαίδευση των φοιτητών του, αλλά και τη διαρκή και πλήρη αξιοποίηση της εκπαίδευσης των μαθητών και σπουδαστών και των τριών βαθμίδων της εκπαίδευσης, σε εναλλασσόμενες εποχές του έτους και έτσι να μετεξελιχθεί το εν λόγω Κέντρο σε ένα άριστο Ελεύθερο Ανοιχτό Περιβαλλοντικό Πανεπιστήμιο, προς όφελος ολόκληρης της Χώρας.

4. Η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του χιονοδρομικού κέντρου της περιοχής Περτουλίου

Κύριο πόλο ανάπτυξης όλης της περιοχής και ιδιαίτερα του άξονα Ελάτη – Περτούλι – Νεραϊδοχώρι αποτελεί το ήδη υπάρχον Χιονοδρομικό Κέντρο Περτουλίου. Η κατασκευή συγκεκριμένων συμπληρωματικών έργων αναμένεται να βελτιώσει τη ζήτηση στη χρήση του υφιστάμενου Χιονοδρομικού Κέντρου, η οποία σήμερα δεν μπορεί πλέον να ικανοποιηθεί με τις υφιστάμενες υποτυπώδεις εγκαταστάσεις. Η κατασκευή έργων αναβάθμισης της δυναμικότητάς του κρίνεται ως απολύτως αναγκαία, με την προϋπόθεση να μην σημειωθούν δυσμενείς επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Από το έργο αυτό θα εξυπηρετηθούν πέραν από τους μέχρι σήμερα 40.000 επισκέπτες, και οι κάτοικοι της περιοχής, και οι ξενοδοχειακές μονάδες και οι επιχειρήσεις εστιατορίου των οικισμών Ελάτης, Περτουλίου, Νεραϊδοχωρίου, αλλά επίσης και ο τομέας της ανάπτυξης περιβαλλοντικής συνείδησης των μαθητών των σχολείων της ευρύτερης περιοχής, και των σπουδαστών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

5. Η πολυλειτουργική ανάλυση και αξιοποίηση των φυσικών πόρων της περιοχής

Η καταγραφή, ανάλυση, χαρτογράφηση, η παραγωγή των σχετικών χαρτών σε ψηφιακή μορφή (που έχει προκύψει ήδη από το παρόν πρόγραμμα), αλλά και η αξιολόγηση κάθε μιας από τις λειτουργίες τις οποίες ασκούν τα δάση της περιοχής και η ανάλυση των περιβαλλοντικών – οικονομικών – κοινωνικών λειτουργιών των δασών αυτών, η διαβάθμισή τους από άποψη σημασίας και εμβέλειας στο χώρο και στο χρόνο θα βοηθήσουν στη διαμόρφωση ενός πλέγματος προτάσεων και έργων για την αξιοποίηση των εν λόγω λειτουργιών με σκοπό την στήριξη της ορεινής οικονομίας της περιοχής, στα πλαίσια της αειφορικής πολυλειτουργικής διαχείρισης όπως πχ η έκδοση πιστοποιητικών αειφορικής προέλευσης δασικών προϊόντων και υπηρεσιών.

6. Η δημιουργία δικτύου περιηγητικών μονοπατιών

Τα ήδη υπάρχοντα μονοπάτια των ζώων (νομαδική κτηνοτροφία), καθώς και οι σύρτες μετατόπισης της ζυλίας μέσα στο δάσος μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία ενός δικτύου περιηγητικών μονοπατιών τα οποία θα προσφέρουν ιδιαίτερη ικανοποίηση των απαιτήσεων μιας σημαντικής ομάδας περιηγητών της περιοχής. Το δίκτυο των μονοπατιών αυτών, αλλά και οι εγκαταστάσεις μεταφοράς των επισκεπτών και η τοποθέτηση ειδικής σήμανσης θα συμβάλουν στην επιμήκυνση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών στην περιοχή, στη μεγιστοποίηση της συμβολής του ορεινού τουρισμού, στη βελτίωση της απασχόλησης και του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής και στη δημιουργία επιπλέον θέσεων εργασίας.

THE IMPORTANCE OF «INDIRECT» PRODUCTS FROM ANIMAL GRAZING SYSTEMS IN THE DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES OF PILI AND AETHIKON – PREFECTURE OF TRIKALA

*Ioannis Papadopoulos¹, Ioannis Ispikoudis², Anastasios Nastis³, Eleni Avraam⁴,
Aikaterini Vasilaki⁵, Maria Kodona⁵, Irene Bonanou⁵*

8. Abstract

In this paper are investigated the “indirect” products from animal grazing systems, in Portaikos river valley and Pertouli region, which is a characteristic and representative area with particular development characteristics in Greece.

Moreover, an investigation is made of the satisfaction degree of producer expectations (farmers, stock breeders, etc), users (restaurants, bars, hotels, etc) and consumers (visitors, natives, etc) as well as of the market potentials of environment-friendly products with local characteristics, aiming at making decisions about the management, the marketing of these “indirect” products and the development of the entire under research region.

The landscape of the area, which is of special beauty with particular comparative advantages, should be protected since it is the will of all involved bodies (percentage 97%) which contribute to the conservation of the landscape as much as economically as well as with individual work.

Special importance is given to the quality of primary products (milk, meat, etc.) as well as to the “indirect” products of animal grazing systems such as recreation, water, landscape, etc., so that a long-range support by the government is necessary.

¹ Dr. Forester – Surveyor Engineer in University Forest of Pertouli

² Assistant Professor, Aristotelian University of Thessaloniki

³ Professor, Aristotelian University of Thessaloniki

⁴ Doctor ant, Department Forest & N.E- Aristotelian University of Thessaloniki

⁵ Student of Department Forest & N.E.- Aristotelian University of Thessaloniki

Finally, proposals which can contribute to the balance development of the entire region with their application by the local bodies (Prefecture Self-Administration, Municipalities, Development Companies, etc.), are made.

9. Βιβλιογραφία

- Ispikoudis I., P. Alexandridis, I. Papadopoulos, M. Karatasiou, H. Abraham, G. Koιου, M. Papadopoulou, C. Konstadinidis, and Nastis, A. (1999) **The landscapes of the Portaikos-Pertouli area, Greece: a research for their social role**. In *Landscapes, Livestock and Livelihoods*. Proceedings of the mid-term review of EQUJFA, SAC Auchincruive, 97-100
- Norusis (1992) **Statistical Package for Social Science SPSS ver 6.00 for Windows**
- Papadopoulos I., (1997) **The estimation and projection of forest products in University Forest of Pertouli with combine in wood market research**. Phd, Tessaloniki
- Παπαδόπουλος, Ι. (1998) **Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Πανεπιστημιακού Δάσους Περτουλίου**. Παρουσίαση στην ημερίδα του ΚΕΝΑΚΑΠ με θέμα "Η Ανάπτυξη του ορεινού όγκου Κόζιακα" Περτούλι, Ιούλιος 1998.
- Papadopoulos, I., Alexandrisis, F. and Nastis, A. (1999) **Consumer expectation for lamb and kid meat in the less favoured areas of Portaikos-Pertouli, Greece**. In *Landscapes, Livestock and Livelihoods*. Proceedings of the mid-term review of EQUJFA, SAC Auchincruive, 97-100
- Rahhman J., S.W.Ashworth, J-P. Boutonnet, G. Brunori, I. Papadopoulos, (1999) **Niche marketing of lamb to sustain farm income and manage the rural environment in European LFA's – a case study** (by publication).
- Στάμου, Ν. Παπαδόπουλος, Ι. (1999) **Νομός Τρικάλων: περιοχή με ιδιαίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα και προοπτικές**. Παρουσίαση στο συνέδριο της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Τρικάλων με θέμα "Η Ανάπτυξη του Νομού Τρικάλων, Προοπτικές μετά το 2000" Τρίκαλα 16-17/19/1999.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΑ “ΕΜΜΕΣΑ” ΠΡΟΪΟΝΤΑ

A. Γενικές ερωτήσεις

- A1. Χώρα A2. Αριθμός ερωτηματολογίου
- A3. Τοποθεσία συνέντευξης A4. Ημερομηνία
- A5. Ονοματεπώνυμο..... 1. Yes 2. No
- A6. Φύλο 1. Γυναίκα 2. Άνδρας A7. Ηλικία
- A8. Επάγγελμα A9. Επίπεδο εκπαίδευσης . ΠΕ ΔΕ ΥΕ
- A10. Τόπος καταγωγής 1. Τοπικός 2. Εθνικός 3. Αλλοδαπός
- A11. Είσαι 1. Παραγωγός 2. Χρήστης 3. Καταναλωτής «έμμεσων» προϊόντων
-

B. Θέσεις των παραγωγών, χρηστών, καταναλωτών για τα «έμμεσα» προϊόντα

B1. Ποια «έμμεσα» προϊόντα των κτηνοτροφικών συστημάτων βόσκησης παράγονται σ’ αυτή την περιοχή;

1. Προστασία των φυσικών πόρων
2. Τοπίο
3. Αναψυχή
4. Νερό (ποιότητα)
5. Διατήρηση του δασικού περιβάλλοντος
6. Μείωση κινδύνου πυρκαγιών
7. Θηραματικά ζώα
8. Τουριστικές υπηρεσίες
9. Αγροτική πολιτισμική κληρονομιά
10. Σπάνιες ράτσες
11. Καθαρός αέρας
12. Ανοιχτός χώρος
13. Άλλα

B2. Θεωρείτε ότι η κτηνοτροφία παίζει σημαντικό ρόλο για τη διατήρηση (μορφοποίηση) του τοπίου;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

B3. Θα έπρεπε το τοπίο αυτό να προστατεύεται;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

B4. Πως νομίζετε ότι θα μπορούσε να διατηρηθεί αυτό το τοπίο;

.....

B5. Επιθυμείτε να συμβάλετε στη συντήρηση του τοπίου;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

B6. Αν ΝΑΙ πως;

1. Οικονομικά 2. Με προσωπική εργασία

B7. Αυτά τα «έμμεσα» προϊόντα πληρώνονται από κάποιους;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ 3. Δεν γνωρίζω

B8. Αν "ΝΑΙ", ποιος πληρώνει για αυτά τα «έμμεσα» προϊόντα;

1. Κυβέρνηση
2. Δήμος
3. Ξενοδοχεία, μπαρ, μαγαζιά κλπ
4. Τουρίστες
5. Άλλοι

B9. Αν "ΟΧΙ", ποιος θα έπρεπε να πληρώνει για αυτά τα «έμμεσα» προϊόντα;

1. Κυβέρνηση
2. Δήμος
3. Ξενοδοχεία, μπαρ, μαγαζιά κλπ
4. Τουρίστες
5. Περιβαλλοντολόγοι
6. Άλλοι

B10. Θα θέλατε να πληρώσετε κάτι για να διατηρήσετε το τοπίο;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

B11. Αν «ΝΑΙ» πόσα θα μπορούσατε να πληρώσετε για το σκοπό αυτό ανά έτος;

..... δρχ/έτος

B12. Ποιος θα μπορούσε να ήταν ο διαχειριστής αυτών των χρημάτων (εσόδων);

1. Κυβέρνηση
2. Δήμος
3. Περιβαλλοντικές ομάδες
4. Άλλοι

Γ. Απόψεις μόνο των παραγωγών για τα «έμμεσα» προϊόντα

Γ1. Η επιχείρησή (εργασία) σας εξαρτάται από το φυσικό τοπίο;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

Γ2. Θέλετε περισσότερους τουρίστες;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

Γ3. Τι θα συμβεί στην κτηνοτροφική - γεωργική σας μονάδα όταν δεν επιδοτείστε πια;

1. Θα υπάρχει πρόβλημα
2. Δεν θα υπάρξει πρόβλημα
3. Άλλα

Γ4. Αριθμοί ζώων που έχετε; 1.βοοειδή, 2 πρόβατα, 3. γίδια

Δ. Απόψεις μόνο των χρηστών για τα «έμμεσα» προϊόντα

Δ1. Η επιχείρησή σας εξαρτάται από το φυσικό τοπίο;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

Δ2. Θέλετε περισσότερους τουρίστες;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ

Δ3. Μπορείτε να εξυπηρετήσετε περισσότερους τουρίστες;

1. ΝΑΙ 2. ΟΧΙ
-

Ε. Απόψεις μόνο των καταναλωτών για τα «έμμεσα» προϊόντα

Ε1. Γιατί ήρθατε εδώ;

1. Για το τοπίο
2. Για αναψυχή
3. Για επίσκεψη στον τόπο σας
4. Για φυσιολατρικούς σκοπούς
5. Άλλα

E2. Πόσα χρήματα ξοδεύετε στην περιοχή σε δρχ/ημέρα
